

“GENETIK” ROMANIDA PEYZAJ VA PORTRET

*Bo‘riyev Jamshid Xudoyberdiyevich**Termiz davlat universiteti**O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiy portret va peyzaj nima ekanligi va “Genetik” romanidagi peyzaj va portret qay darajada qo‘llanganligi haqida ma’lumotlar berilgan. Badiiy asarda ham tabiat tasviri muhim o‘rin tutadi. Yozuvchi yoki shoir tabiat tasviri orqali asardagi qahramon ruhiyatini ifodalaydi va u ilmiy uslubda peyzaj atamasi bilan yuritiladi. Maqolada adabiy portret va peyzaj misollar yordamida tushuntirib berilgan.

Kalit so‘zlar. Genetik, portret, peyzaj, tasvir, asar, qahramon

Inson azaldan tabiat bilan chambarchas bog‘liq, u bilan hamnafas yashab kelgan. Shu bois bo‘lsa kerak inson ruhiyati ham hamisha tabiat bilan aloqador. Kimdir yomg‘ir yog‘ishini ko‘rib qalbi quvonchga to‘lsa, boshqa bir kimsa qalbi qayg‘uga cho‘madi. Yoki birov shamol esishini qalban his qilib undagi shiddat yo mayinlikdan bahra olsa, yana kimdir uni buzg‘unchilik, talofat elchisi deb biladi. Xullas, tabiat hodisalaridan har kim o‘zicha xulosa qilib, o‘zicha hukm chiqaradi.

Badiiy asarda ham tabiat tasviri muhim o‘rin tutadi. Yozuvchi yoki shoir tabiat tasviri orqali asardagi qahramon ruhiyatini ifodalaydi va u ilmiy uslubda peyzaj atamasi bilan yuritiladi. “Adabiyotshunoslik lug‘ati”da peyzaj ta’rifi xususida shunday deyilgan:

“Adabiy asarda yaratiluvchi voqelikning muhim komponenti, voqealar kechuvchi ochiq va yopiq makon tasviri peyzaj “deyiladi. “Peyzaj” tushunchasi rassomchilikdan boshlangan va u yerdan adabiyotga o‘tgan. Badiiy adabiyotda u kitobxonni voqealar rivoji aks etayotgan zamoni, muhitni his qilishi uchun o‘ta muhim unsur hisoblanadi. Tabiatni sevgan, uni qalban eshita olgan o‘quvchigina yozuvchi ifodalamoqchi bo‘lgan tuyg‘u ayon bo‘ladi. Adabiyotshunos olimlar A.L. Beletsiykiy va V.E. Xalezevlar ham: “Peyzaj rivojlanishi odamda tabiat tuyg‘usining rivojlanishi bilan bog‘liq” , -deb ta’kidlab o‘tishgan.

Keling endi peyzajning inson ruhiyati bilan nechog‘lik bog‘liqligini hozirgi adabiy jarayonning yorqin vakillaridan biri bo‘lgan, qalami o‘tkir, serqirra ijod sohibi Isajon Sultonning Genetik asari misolida ko‘rib chiqamiz.

Genetik romanining 1-qismida peyzajning yorqin namunalarini ko‘rishimiz mumkin.

“U – shu makonning mitti epkini. Terak barglarini bir chayqatadi-yu, ariq bo‘yiga o‘zini tashlaydi. Yana birini suv shabadasi deydilar. Qayrag‘ochdan uzoqqa ketolmay, kamar barglar orasida aylanib esadiganियam bor. Quvvati kuchliroq bo‘lgani sababli sal beriroqqa kelib, issiqda qimir etmay turgan jo‘xorilarning uzun, sariq hoshiyali yaproqlarini chayqatib o‘ynaydi” .

“Balki dunyoning boshqa joylariga borsangiz, yomg‘irlari begona tuyular? Sababi: taftiyu hidi, tovushlari o‘zga. Bizda esa mol-qo‘y isi, kimningdir bolasini chaqirgan ovozi, chechak aralash o‘tloq hidlari aro yoqqan yomg‘ir turfa tovushlar

bilan birga, islarni ham hosil qiladi.

“O‘rmlab ketayotgan chumoli ustiga tushsa, chumoli qo‘rqib to‘xtab qoladi. O‘rgimchak to‘riga tushsa, to‘r egasi apil-tapil qochadi, yomg‘ir ekanini biladi. Hayvonlar bamaylixotir bosh chayqab, rizqini yeyaveradi. Parrandalar esa bostirma ostiga o‘tib oladi” . Ushbu parchada yomg‘irning insondan boshqa mavjudodlarga bo‘lgan ta‘sirini ajoyib bo‘yoqlar yordamida chizadi. Qo‘rquv, biror narsadan apil-tapil qochish, birorta binoning ortiga berkinish ko‘proq insonlargagina xos.

“Nurlar dov-daraxt va buta shoxlariga zar libosini kiydirsa, bulut ko‘lankalari ularni birpasda kulrangga bo‘yaydi” . Bu qismda quyoshning nurlarining turli tovlanishi daraxtlarga tushganida turli rangda namoyon bo‘lishini libos kiydirishga qiyoslagan bo‘lsa, keyingi qismda oftobning ko‘tarilishi natijasida ular kichrayib, yozuvchi ta‘biri bilan aytganda, “xufya askarlarga” aylanishini juda chiroyli tasvirlab bergan. “Oftob ko‘tarilgani sayin butalar, kichik qirlar, og‘ochlarning uzun soyalari qisqarib, o‘ziga o‘xshamay qoladi, kichraya-kichraya, egalari poyida yotgan xufya askarlarga aylanishadi. U askarlar yer betida har yer-har yerda, xuddi dala-tuz tinchini qo‘riqlagan kabi, har do‘ng, har tepa, har buta ostida turishadi, birining miltig‘i, birining kamoni, yana birining qalqoni ko‘lanka bo‘lib ko‘zga tashlanadi. Tevarakda esa asta-sekin ulug‘ bir siljish ro‘y beradi” .

“U maskan uzra tunlari yog‘dulangan Oymomo – faqat shu joylarning momosi. O‘zga makonlarda Oy bunaqa ko‘rinmaydi, nomiyam momo emas, deydilar. Tog‘ orasidan qalqqan yoki adoqsiz sahrolarning Oyi butunlay boshqa ko‘rinishga ega emish. Dov-daraxt isi anqigan kechalarda, tutlaru teraklar ortidan havolangan o‘zimizning oy juda aziz. Tavba, Oy desam, xayolimda Sofiya xolam jonlanadi. Nihoyatda beozor, qalbi yorug‘likka to‘la mushtipar xotin edi. Sofiya xolam desam, yuksaklarda yog‘du sochgan ajoyib Oymomo yodga keladi.” Yozuvchi oyga ta‘rif berar ekan, oyni oymomo deb ataydi. Teraklar va tutlar ortidan ko‘tarilgan oyni “havolangan” deya ta‘riflaydi. Yozda issiqning kuchayishidagi holatni qaynoq hovur ko‘tarilishiga qiyoslaydi. Qaynoq hovur degan jumlaning eshitganimizda kabob yoki shunga o‘xshash tansiq taomdan chiqayotgan hovur bevosita ko‘z oldimizga keladi. Yozuvchi ham bejizga yozning issig‘ini shu ta‘rif bilan boshlagan, chunki bu qismda mehnatkashlarning ovqatlari ta‘riflangan.

Portret (frantsuzcha portret, eski frantsuzcha portraire — “biror narsani do‘zaxga aylantirmoq”, eskirgan parsuna — lotincha persona — “shaxs; shaxs”) — mavjud yoki mavjud bo‘lgan shaxs yoki odamlar guruhining tasviri yoki tavsifi. voqelik, shu jumladan badiiy vositalar (rangtasvirlar, grafikalar, gravyuralar, haykallar, fotosuratlar, matbaa), shuningdek, adabiyot va sud tibbiyotida (og‘zaki portret). Adabiyotdagi portret badiiy tavsif vositalaridan biri bo‘lib, yozuvchi o‘z qahramonlarining tipik xarakterini ochib beradi va qahramonlarning tashqi ko‘rinishi: ularning qiyofasi, chehrasi, kiyimlari orqali ularga g‘oyaviy munosabatini ifodalaydi. , harakatlari, imo-ishoralari va xulq-atvori. Tasviriy san‘atda portret mustaqil janr bo‘lib, uning maqsadi modelning vizual xususiyatlarini ko‘rsatishdir. "Portret tashqi ko‘rinishni tasvirlaydi (va u orqali, ichki dunyo) o‘tmishda mavjud yoki hozirgi shaxsda mavjud bo‘lgan o‘ziga xos, haqiqiy. Portret - tirik yuzning plastik shakllarda, chiziqlar va ranglarda takrorlanishi va shu bilan birga uning g‘oyaviy-badiiy talqini.

Adabiy portret a) Portret qahramonga xos xususiyat sifatida:

- Ichki dunyo. U dialog va monologlar, ichki dialoglar, xatti-harakatlar, xatti-harakatlar, fikrlar, tushlarning tavsifi (qahramonning ichki holati. Masalan, Evgeniy Bazarov (I. Turgenev "Otlar va o'g'illar"), Ilya Oblomov yordamida ko'rsatiladi. Goncharov "Oblomov" Tashqi ko'rinish. Qahramonning tasviri uning tashqi ko'rinishini ko'rsatadigan (badiiy portret) ishlatiladi.

b) portret detal sifatida san'at asari:

- interyer detali (xonani bezatish);

- Asarning "Qahramoni" (asarda muhim o'rin tutadi: Gogolning "Portreti" odamlarga kuchli ta'sir qiladi, sizni aqldan ozdiradi; Uayldning "Dorian Grey portreti" bosh qahramonni o'ziga oshiq qiladi. Turgenevning "Faust" asarida kampir Eltsovaning suhbatdosh portreti, Dostoyevskiyning "Idiot" asarida Nastasya Filippovnaning ajoyib ta'sir kuchiga ega fotografik portreti bor).

5. Portretning adabiyotdagi o'rni haqida xulosalar:

- qahramon xarakterini ochib beradi (sudxo'r portreti - Gogol "Portret");

- Qahramonning dunyoqarashini, ichki holatini o'zgartiradi (Veresaevning "Ona" hikoyasi).

Portretning adabiyotdagi o'rni

Portretning asarlardagi rolini bilish uchun portret nima ekanligini va uning tasviriy san'atdagi o'rnini ko'rib chiqing.

Portret - odamning yuzi, qiyofasi tasvirlangan rasm, chizma yoki fotosurat. Tasviriy san'atning barcha janrlarida portret: rangtasvir, chizmachilik, o'ymakorlik, haykaltaroshlik va boshqalar. Tasviriy san'atda portret mustaqil janr bo'lib, uning maqsadi modelning vizual xususiyatlarini aks ettirishdan iborat. "Portret o'tmishda mavjud bo'lgan yoki hozirgi paytda mavjud bo'lgan aniq, haqiqiy shaxsning tashqi ko'rinishini (va u orqali ichki dunyosini) tasvirlaydi."

Portret odamni tom ma'noda tasvirlashi mumkin, odamning tashqi ko'rinishining har bir tafsilotini nusxalashi mumkin va rassom ham qandaydir tasvirni yaratishi mumkin, masalan, qadimgi Rim sarkardasi yoki podshosi qiyofasida modelni tasvirlaydi.

Yaxshi portretning o'ziga xos xususiyati shundaki, u nafaqat insonning tashqi qiyofasini, balki ichki dunyosini ham ko'rsatadi, model bilan hissiy jihatdan o'xshashdir (ya'ni, portret mavjud bo'lganda, shaxsning o'zi borligi seziladi). , buning uchun rassom tashqi o'xshashlikdan biroz chetga chiqishi mumkin.

Har qanday portretning yana bir xususiyati rassom shaxsining portretga ta'siridir. "Portret nafaqat shaxsning individualligini, balki muallifning badiiy shaxsining individualligini ham ifodalaydi. Rassom modelning tashqi ko'rinishiga o'rganib qoladi, buning natijasida u inson individualligining ruhiy mohiyatini tushunadi. Bunday tushunish faqat empatiya (reenkarnasyon) aktida modelning I va muallifning I ni birlashtirish jarayonida sodir bo'ladi. Natijada aktyor va uning roli o'rtasidagi kabi yangi birlik paydo bo'ladi. Ushbu sintez tufayli portret dagi model.

Adabiyotdagi portretni ko'rib chiqing. Hech bir adabiy asarni adabiy portretsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Birinchidan, portretning eng muhim roli qahramonni tasvirlashdir. Adabiy portret asar oxiridagina shakllanadi: u nafaqat insonning tashqi qiyofasini, balki ichki dunyosini ham o'quvchiga dialog va monologlar, ichki monologlar, xatti-harakatlar, xatti-harakatlar, fikr-mulohazalar orqali ochib beradi.

shuningdek, qahramonning orzulari (masalan, Goncharovning "Oblomov" - Oblomovning orzusi, Turgenyevning "Otalar va o'g'illari" - Bazarovning orzusi, Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" - Raskolnikovning orzulari). Adabiyotdagi portret ichki qism bo'lishi mumkin, u qandaydir tarzda qahramonni tavsiflashi, uning adabiy portretiga tavsif qo'shishi mumkin.

Shunday qilib, men adabiyotda portret muhim rol o'ynashini angladim. Birinchidan, bu asar qahramonini yaxshiroq tushunish, uni muallif tasavvur qilgandek tasavvur qilish uchun kerak (adabiy portret). Muallif portretdan asarning "qahramoni" sifatida foydalanar ekan, u kundalik hayotda portret funksiyalaridan foydalanadi, asarni voqelikka yaqinlashtiradi, bu esa nafaqat asarni yaxshiroq tushunish va idrok etishga, balki asar haqida fikr yuritishga ham yordam beradi. haqiqiy san'at va haqiqiy go'zallik haqidagi savollar portret orqali uzatiladi.

Ikkinchidan, bu portretning insonning ichki dunyosiga ta'siri. Masalan, Veresaevning Rafaelning "Sistina Madonna" ajoyib portretini ko'rgandan so'ng uning ichki dunyosi va dunyoqarashidagi o'zgarishlar tasvirlangan "Ona" qissasida bu yaqqol ko'rinadi.

Uchinchidan, bu portretning inson hayotiga ta'siri. Masalan, Oskar Uayldning "Dorian Greyning surati". Bazil Xollvard tomonidan chizilgan portret Dorian Grey'ni o'ziga, go'zalligiga oshiq bo'ldi, hayotini o'zgartirdi. Nikolay Gogolning "portreti". Sudxo'ning portreti uni chizgan rassomning hayotini o'zgartirdi. U monastirga bordi, uzoq vaqt davomida rasm chizmadi. Portret unga ega bo'lgan odamlarni ham aqldan ozdirdi. Rassom Chartkov juda iste'dodli edi, lekin sudxo'r portretining ta'siri tufayli u san'atni o'zgartirdi va pul uchun rasm chizishni boshladi.

Veresaevning "Raqobat" qissasi insonning ichki dunyosi go'zal qiz portretidan ko'ra, ichi bo'sh qolgan yaxshi portret orqali odamlarga ko'proq ta'sir qilishini isbotlaydi. Bu Zabolotskiy o'zining "Xunuk qiz" she'rida ham bergan odamning go'zalligi haqidagi abadiy savol:

go'zallik nima va nega odamlar uni ilohiylashtiradilar?

U bo'shliq bo'lgan idish,

Yoki idishda olov miltillaydimi?

Ilohiy go'zal qizning portreti ko'rganlarni hayratga soldi. Surat ko'zni qamashtirdi va ular rasmdan ajralib, atrofga qarashganda, hamma narsa qorong'u, zerikarli, noaniq ko'rindi. Bunday ilohiy go'zallikni ko'rib, hamma o'z sevgilisiga qaradi va uni xunuk, o'zini esa baxtsiz deb topdi.

Odamlarga oddiy qiz Zorkaning portreti ko'proq yoqdi, garchi u go'zal bo'lmasa-da, ichi go'zal edi va bu go'zallik Zorkaning tashqi ko'rinishidagi qandaydir xunuklikka soya solib turardi. Rasmdan chiqadigan yorug'lik yumshoq, quvonchli, iliq edi. Surat meni hayotning eng yaxshi damlarini eslashga majbur qildi va har bir qiz tongda porlagan nur bilan porladi.

Endi Genetik romanidagi adabiy portretlarga to'xtalib o'tsak, "Sofiya xolam – esini tanib-tanimasdan turmushga chiqqan qishloq ayoli edi. Danakdayligidan onasining yoniga kirib mitti mushtchalari bilan xamir qorgan, hovli supurgan, tomorqada o't yulgan, sigir-qo'ylarga qaragan, qishning sovuqlarida o'tin ko'tarib sandalga olov qalagan... shu mehnatlar aro bir kuni kelin bo'lishni, keng-mo'l, issiq uyda bolalarini katta qilishni orzulagan bo'lsa ajabmas. Men esimni taniganimda esa

kap-katta xotinga aylangan, birinchi turmushi buzilib, eri qiz tuqqani uchun haydab yuborgach, oradan qanchadir vaqt o'tib, yoshi ancha katta boshqa bir odamga turmushga chiqqan edi” .

Ushbu parchada Sofiya xola obrazining portretini adabiy chizgilar yordamida bergan. Bu parchani o'qir ekansiz oddiy qishloq ayoli ko'z oldingizda gavdalanadi. Mehnatkash, tanti, mehribon va shu bilan birgalikda turmushi o'xshamagan oddiy ayol qismatini ko'rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Аптганше теорпи языка н стнля. М .---Л ., . 1930. С . 190.
2. Томашпскнн В. В. Стнхн н язнк. М . Л ., 1959. С 10.
3. Адабист назарнхн. 1-том. Тогакспт. 1973. 401-бст.
4. I.Sulton. Genetik. – Toshkent: “Yoshlik” jurnali, 2016. – 111 b.
5. Jamshid, B. R. (2022). YOZUVCHI ERKIN AZAMNING OGZAKI NUTQQA XOS LEKSIK VA GRAMMATIK VOSITALARDAN USLUBIY FOYDALANISH MAHORATI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(1), 169-174.
6. Jamshid, B. R. (2022). YOZUVCHI ERKIN AZAMNING OGZAKI NUTQQA XOS LEKSIK VA GRAMMATIK VOSITALARDAN USLUBIY FOYDALANISH MAHORATI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(1), 169-174.
7. Jamshid, B. (2021, June). EXPRESSION OF DESCRIPTIVE ORAL UNITS IN THE WORKS OF ERKIN AZAM. In Archive of Conferences (pp. 80-83).
8. Farogat, N., & Jamshid, B. (2021, May). THE TRAGEDY OF FREEDOM. In Archive of Conferences (Vol. 25, No. 1, pp. 172-174).